

Međunarodni znanstveni skup

JOSIP HAMM

I

NJEGOVO DJELO

povodom 100. obljetnice rođenja
Zagreb, 2.-3. prosinca 2005.

HRVATSKI STUDIJI SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

**Velika dvorana Instituta za filozofiju
Zagreb, Ulica grada Vukovara 54/V. kat**

PROGRAM SKUPA

ČETVRTAK, 1. prosinca

15.00 Otkrivanje spomen-ploče na roditeljskoj kući Josipa Hamma u Gatu kod Osijeka. Ploču će otkriti akademik Radoslav Katičić.

PETAK, 2. prosinca

9.00 Otvorenje i pozdravne riječi

Prva sjednica znanstvenoga skupa

Predsjedaju: S. DAMJANOVIĆ, A. NAZOR, A. JEMBRIH

- **Eduard Hercigonja:** Paleoslavistika i glagolitika kao predmet znanstvenoistraživačkoga interesa Josipa Hamma
- **Mateo Žagar:** Josip Hamm i najstariji hrvatskoglagojski tekstovi
- **Sanja Holjevac – Sanja Zubčić:** Prinos Josipa Hamma istraživanju staroslavenskih prijevoda *Pjesme nad pjesmama*
- **Antonija Zaradija-Kiš:** Josip Hamm o Jobu
- **Vesna Badurina-Stipčević:** Hammovo istraživanje hrvatskoglagojskih biblijskih knjiga

Stanka

- **Jagoda Jurić-Kappel:** Hammov doprinos istraživanju srednjovjekovnih (južno)slavenskih vjerskih tekstova (na primjeru Apokalipse i Psaltira)
- **Mijo Lončarić:** Glose u Radonovoj Bibliji danas
- **Lana Hudeček:** Josip Hamm kao priređivač hrvatske proze Marulićeva vremena
- **Ines Srdoč-Konestra:** Hammovi prilozi o starijoj hrvatskoj književnosti
Rasprava

16.00 Druga sjednica znanstvenoga skupa

Predsjedaju: G. NEWEKLOWSKY, N. BENČIĆ, J. GVOZDANOVIĆ

- **Radoslav Katičić:** Josip Hamm i jezikoslovlje, hrvatsko i svjetsko
- **Sanda Ham:** Hammova *Kratka gramatika hrvatskoga jezika za strance*
- **Stjepan Damjanović:** Hammovi udžbenici staroslavenskoga jezika
- **Stjepko Težak:** Gramatičko nazivlje u *Staroslavenskoj gramatici i čitanci* J. Hamma
Stanka
- **Diana Stolac:** Josip Hamm kao gramatičar hrvatskoga jezika
- **Branka Tafra:** Hammovi leksikografski prinosi
- **Gorana Doliner:** Uloga Josipa Hamma u prikupljanju građe glagoljaškog pjevanja
Rasprava

Subota, 3. prosinca

9,00 Treća sjednica znanstvenoga skupa

Predsjedaju: J. JURIC-KAPPEL, M. ŽAGAR, B. TAFRA

- **Gerhard Neweklowsky:** Josip Hamm kao dijalektolog
- **Ljiljana Kolenić:** Josip Hamm i podravska štokavština
- **Sanja Vulić:** Hammov doprinos čakavskoj dijalekatnoj leksikografiji
- **Silvana Vranić:** Hammov prinos proučavanju paških govora
- **Jadranka Gvozdanović:** Hammov pojam sustava i varijanata
Stanka
- **Anica Nazor:** Josip Hamm kao urednik *Slova* i suradnik u izdanjima Staroslavenskog Instituta
- **Alojz Jembrih:** Bečka slavistika Hammova doba
- **Nikola Benčić:** Josip Hamm i Gradišćanski Hrvati
- **Robert Hajszan:** O pojavama jezične interferencije u mađarskom i hrvatskom jeziku
- **Estela Banov Depope:** Hammova studija o V. Jagiću i Poljacima
- **Branislava Zaradić:** Sjećanja na mog zagrebačkoga i bečkoga profesora

Izlaganja mogu trajati 15 minuta.

Roditeljska kuća akademika Josipa Hamma u Gatju.

RODITELJSKA KUĆA AKADEMIKA
JOSIPA HAMMA

(Gat, 1905. – Beč, 1986.)

ZNAMENITOGA FILOLOGA I SLAVISTA
U KOJU JE RADO DOLAZIO

U povodu 100. obljetnice rođenja postavljaju
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu,
Staroslavenski institut iz Zagreba i grad Belišće
Gat, 3. XII. 2005.

Natpis na spomen-ploči u Gatju.

SAŽECI IZLAGANJA

Doc. dr. sc. MATEO ŽAGAR

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

JOSIP HAMM I NAJSTARIJI HRVATSKOGLAGOLJSKI TEKSTOVI

Josip je Hamm obilježio hrvatsku paleoslavistiku i medievistiku u drugoj polovici XX. st. ponajviše svojom širinom slavističkoga zahvata. Podjednako je intenzivno poznao glagoljsku paleografiju kao i povijesnu lingvistiku. U »Datiranjima glagoljskim tekstovima« (1952), dotad svom najambicioznijem glagolitičkom radu, precizno je strukturirao kriterije prema kojima bi se hrvatska filologija imala nadalje voditi (dijelom uvažavajući naslijeđene, a dijelom prepoznavajući nove), nastojeći periodizirati hrvatskoglagoljske fragmente iz tzv. predstandardizacijskog razdoblja glagoljaštva. Naš rad nastoji procijeniti, s vremenske distance, koliko ti kriteriji i dalje vrijede, koliko se u međuvremenu promijenilo korpusno stanje, koliko se 50-ak godina od njegovih zacrtanih ciljeva uznapredovalo u istraživanjima toga tipa i kakve su trenutačne perspektive.

Mr. sc. Sanja Holjevac

Zavod za povijesna i društvena istraživanja HAZU-a u Rijeci

Mr. sc. Sanja Zubčić

Filozofski fakultet u Rijeci

PRINOS JOSIPA HAMMA ISTRAŽIVANJU
STAROHRVATSKIH PRIJEVODA *PJESME NAD PJESMAMA*

U bogatoj znanstvenoj bibliografiji Josipa Hamma dvije studije (*Starohrvatski prijevod »Pjesme nad pjesmama«* iz 1957. i *Kašićev prijevod Pjesme nad pjesmama* iz 1978.) svjedoče da je u središtu njegovih filoloških interesa bilo i pitanje starohrvatskih prijevoda jednoga od najljepših biblijskih tekstova – *Pjesme nad pjesmama*. U tim je dvjema studijama J. Hamm razmatrao pitanje predložka i analizirao prijevode *Pjesme nad pjesmama* od onih sačuvanih u hrvatskim glagoljskim brevijarima iz 14. i 15. stoljeća, u kojima je imala svoje stalno mjesto uz navečerje Rođenja Bogorodičina, do onoga u Kašićevu prijevodu Biblije (17. st.) obuhvativši pritom i Katančićev prijevod *Svetoga pisma* iz prvih desetljeća 19. st. (1831.), zatim Daničićev (1867.), ali i Milićevićev prijevod Biblije iz 20. st. (1968.).

U izlaganju će se analizirati Hammov pristup hrvatskim prijevodima *Pjesme nad pjesmama*, te pokušati utvrditi njegov utjecaj na kasnija istraživanja toga pitanja.

Dr. sc. Antonija Zaradija-Kiš

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

JOSIP HAMM O JOBUI

Malo je paleoslavista koji su u svome istraživačkome radu posebno obrađivali temu starozavjetnoga pravednoga patnika Joba. Koliko god ova tema izgledala književna, a posebice egzegetska, ona je u paleoslavistici posebno zanimljiva jer otkriva nebrojene putove istraživanja. Nisu samo privlačne mnogobrojne teme koje sadrži ova Knjiga već i način njihova iskazivanja, jezična sredstva, a posebice prevoditeljska višeslojnost.

Višestruki značaj *Knjige o Jobu* probudio je i Hammov interes za njezinim istraživanjem u hrvatskoglagoljskoj književnosti. Njegova studija na tu temu nije prva, ali je po svom tekstološkom doprinosu najkompleksnija. Ona je slijed Vajsovog Joba iz Novljanskog II. brevijara i Pechuškinog iz brevijara Vida Omišljanina koji su temeljni poticaji Hammove opsežne studije čuvene svezremenske biblijske priče. Koliko se Hamm ovom studijom »zakvačio« za Joba govori neobjavljena građa iz njegove ostavštine koja je otvorila putove budućim generacijama tekstologa hrvatskoga glagolizma.

Dr. sc. Vesna Badurina-Stipčević

Staroslavenski institut, Zagreb

HAMMOVO ISTRAŽIVANJE HRVATSKOGLAGOLJSKIH BIBLIJSKIH KNJIGA

U širokom rasponu znanstvenog djelovanja Josipa Hamma posebno mjesto zauzima istraživanje hrvatskoglagoljskih biblijskih knjiga. Dok su paleoslavisti prije njega u prvom redu proučavali pitanje udjela hrvatskoglagoljskih tekstova u slavenskim biblijskim arhetipovima, J. Hamm je prvi obratio pozornost mladim hrvatskoglagoljskim biblijskim prijevodima sačinjenima prema latinskome jeziku i naglasio njihove književne osobine. Uzornim kritičkim izdanjima *Pjesme nad pjesmama* i osobito *Judite* iz hrvatskoglagoljskih brevijara J. Hamm je pokazao na koji bi način trebalo izdavati hrvatskoglagoljske biblijske tekstove.

Prof. dr. sc. Jagoda Jurić-Kappel

Institut für Slawistik der Universität Wien

DOPRINOS JOSIPA HAMMA ISTRAŽIVANJU
SREDNJOVJEKOVNIH (JUŽNO)SLAVENSKIH VJERSKIH
TEKSTOVA (NA PRIMJERU APOKALIPSE I PSALTIRA)

Godine 1960. analizirao je Josip Hamm (*Slovo*, 9–10: 43–104) tri prijepisa Apokalipse nastala na srednjovjekovnome bosanskom terenu za koje se smatra da su tekstovno vrlo bliski najstarijem staroslavenskom prijevodu. Kako je Apokalipsa bila jednom od najčitanijih knjiga u srednjem vijeku na Zapadu, te omiljenom lektinom heretika, a dugo nije pripadala liturzijskom kodeksu istočne crkve, Hamm vidi bliske veze ovih bosanskih prijepisa s hrvatskoglagoljskima. On pokušava, na temelju bosanskih kodeksa, rekonstruirati arhetip slavenskoga prijevoda Apokalipse.

Dr. sc. Mijo Lončarić

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb

GLOSE U RADONOVOJ BIBLIJI DANAS

U referatu se predočuje kratak pregled dosadašnjih istraživanja, posebno Jagićevo i Hammovo, o glosama u tzv. Radonovoj Bibliji pohranjenoj u Beču (ÖNB) – da Austrijskoj nacionalnoj knjižnici. Nova analiza pokazuje da su glose nesumnjivo hrvatske, ali da nema dokaza da su kajkavske. Jezična obilježja u doba nastanka glosa jesu općehrvatska, mogu biti i kajkavska, ali ne moraju.

Dr. sc. Lana Hudeček

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb

JOSIP HAMM KAO PRIREĐIVAČ HRVATSKE PROZE MARULIĆEVA VREMENA

U izlaganju se analizira kako Josip Hamm pristupa uređivanju za tisak (za Akademijinu ediciju *Stari pisci hrvatski*) hrvatskih proznih djela Marulićeva vremena i s kojih razloga od tih djela odabire upravo *Dijaloge Grgura Vellikoga, Acta Pilati* i *Cvitje*. Upozorava se na zanimljivost tih djela, koju je Hamm uočio i koja ga je vodila pri njegovu izboru, za proučavatelje povijesti hrvatskoga jezika.

Doc. dr. sc. Ines Srdoč-Konestra

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

HAMMOVI PRILOZI O STARIJOJ HRVATSKOJ
KNJIŽEVNOSTI

Iako književnost nije bila primarni interes Josipa Hamma, njegovi se prilozi o piscima starije hrvatske književnosti mogu sagledati kroz dva osnovna usmjerenja: jedno je proučavanje lingvističkih prinosa određenoga pisca (npr. *Relkovićeva Gramatika*, 1991.), a drugo možemo okarakterizirati kao širi filološki pristup. Takav pristup dolazi do izražaja u opširnijim prilogima primarno u tekstu monografskoga tipa o Džori Držiću (*Pjesni ljuvene*, Stari pisci hrvatski, knjiga 33, 1965.) te u tekstu o autorstvu *Sunčanice* (*Gundulićeva »Sunčanica«*, Građa za povijest književnosti hrvatske, 1962.). Koliko je za proučavanje djela naših starijih stoljeća značajno poznavanje jezične problematike razvidno je npr. u Hammovu radu »*Posvetilište*« *dum Mavra Čavčića* (1980.) u kojem dokazuje da je prerađivač i prepisivač jedne od verzija *Posvetilišta Abramova* hvarski vlastelin Marin Gazarović. Jezičnim se izvorima i ukupnom problematikom Marulićeva nasljedovanja starijih glagoljaških crkvenoslavenskih spomenika bavi u tekstu *Marulić i »Judita«*. Izlaganjem se nastoji sumarno uputiti na Hammovo bavljenje piscima starijih stoljeća hrvatske književnosti.

Akademik Radoslav Katičić

Beč – Zagreb

JOSIP HAM I JEZIKOSLOVLJE, HRVATSKO I SVJETSKO

Tu se prikazuje u glavnim crtama jezikoslovno djelo Josipa Hamma kao cjelina i razmatra se u glavnim potezima. Ono se, što je uvjetovano njegovim životnim putom, dijeli u dva odsječka, koji odgovaraju njegovu djelovanju u Hrvatskoj na Sveučilištu u Zagrebu odnosno u Austriji na Sveučilištu u Beču. U prvom odsječku radio je prvenstveno na području hrvatske dijalektologije i crkvenoslavenskoga jezika, a u drugom zaokupljala ga je u prvom redu fonologija primijenjena na slavenski jezični materijal i strukturalno promišljanje slavenskih jezičnih danosti uopće.

Lingvističko djelo Josipa Hamma nosi sva bitna obilježja njegove osobe. Živo je i sve u pokretu. Otvara nova i nova obzorja. Iznenađuje nas i remeti svaku ustajalost. Mnogoliko je i raznoliko. Svjedoči o širini obzorja i razvedenosti interesa. Osim u filološki sintetičkoj staroslavenskoj gramatici i pripadnoj čitanci nigdje ne ostaje zaokruženo. U njem nema potpunosti. Više potiče nego što cjelovito poučava.

Nema dvojbe da je Josip Hamm ne samo cjelinom svojega filološkog djela, nego i svojim jezikoslovnim prinosom samim, kako god se taj ne da dobro izdvojiti iz filološke cjeline, vrlo znatan znanstvenik. U jednom razdoblju razvoja hrvatske lingvistike pripada među najznatnije, a u okviru svjetske ne pokazuje se nipošto kao neznanat.

Prof. dr. sc. Sanda Ham

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

**HAMMOVA KRATKA GRAMATIKA HRVATSKOSRPSKOGA
JEZIKA ZA STRANCE**

U referatu se govori o mjestu Hammove *Kratke gramatike hrvatskosrpskoga jezika za strance* unutar povijesti hrvatskih gramatika. Gramatika se opisuje u odnosu na sebi suvremenu jezikoslovnu misao, književnojezičnu normu i sebi suvremene gramatike.

Akademik Stjepan Damjanović

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

HAMMOVI UDŽBENICI STAROSLAVENSKOGA JEZIKA

Gotov pola stoljeća Hammovi udžbenici staroslavenskoga jezika služili su i danas još služe studentima kroatistike i slavistike kao izvor temeljnih znanja o ćirilometodskoj problematici i o gramatičkom ustrojstvu prvoga slavenskoga književnoga jezika. God. 1947. pojavile su se *Gramatika starocrkvenoslavenskoga jezika* i *Čitanka starocrkvenoslavenskoga jezika s rječnikom* (od drugoga izdanja dalje nazivaju se *Staroslavenska gramatika* i *Staroslavenska čitanka*). Hammovi su udžbenici vrlo zahtjevni i ne vode puno računa o metodičkim zahtjevima koji se pred udžbenike postavljaju. S druge strane, građeni su na temeljima najmodernijih jezikoslovnih i filoloških dostignuća onoga vremena i majstorski sintetiziraju autorove spoznaje o paleoslavističkim pitanjima.

Prof. dr. sc. Stjepko Težak

Zagreb

GRAMATIČKO NAZIVLJE U STAROSLAVENSKOJ
GRAMATICI I ČITANCI JOSIPA HAMMA

U referatu će biti riječi o gramatičkim nazivima u *Staroslavenskoj gramatici* i *Staroslavenskoj čitanci* Josipa Hamma i današnjem stanju u hrvatskom gramatičkom nazivlju. Stoga se razmatraju:

- a) nazivi specifični za staroslavenski jezik, kao i ime toga jezika
- b) gramatički, leksički i pravopisni nazivi općega jezičnoga karaktera potrebni i u suvremenom hrvatskom jeziku
- c) nazivne inačice i jezična norma.

Prof. dr. sc. Diana Stolac

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

**JOSIP HAMM KAO GRAMATIČAR
HRVATSKOGA JEZIKA**

U izlaganju se *Kratka gramatika hrvatskoga književnog jezika za strance* Josipa Hamma iz 1967. smješta u kontekst cjelokupnoga gramatičarskoga rada u drugoj polovini 20. stoljeća. Svojom se koncepcijom znatno razlikuje od osnovnoga gramatičarskoga opisa kakav nalazimo u tradicionalnim hrvatskim gramatikama. Dijelom je tome razlog opseg gramatike, a dijelom specifična namjena gramatike koja kao korisnika u prvome redu vidi stranca. Premda nije izravno povezano, ipak nije zanemarivo ni izvrsno autorovo poznavanje staroslavenskoga jezika te upućenost u nove jezikoslovne teorije. U radu će se predstaviti struktura Hammove gramatike, s naglaskom na autorskom pristupu jezičnoj građi.

Prof. dr. sc. Branka Tafra

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

HAMMOVI LEKSIKOGRAFSKI PRINOSI

U širokom i bogatom rasponu znanstvenoistraživačkih i stručnih interesa Josipa Hamma leksikografija nije zauzimala središnje mjesto, ali je protkala cijeli njegov opus. U disertaciji se bavio rukopisnim rječnikom *Etymologicon Illyricum* Matije Petra Katančića, u *Staroslavenskoj čitanci* dodao je mali rječnik, kad je Akademija nakon II. svjetskoga rata obnovila rad na Akademijinu *Rječniku*, bio je njegovim obrađivačem, na kraju bio je glavni urednik *Njemačko-gradišćanskohrvatsko-hrvatskoga rječnika* te je priredio za tisak prve sveske *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* Julija Benešića. U raščlambi Hammova prinosa hrvatskoj leksikografiji zadržat ćemo se nešto više na Hammovu radu na Akademijinu *Rječniku* kako bismo upoznali toga velikoga slavista kao leksikografa.

Dr. sc. Gorana Doliner

*Zavod za povijest hrvatske književnosti,
kazališta i glazbe HAZU, Zagreb*

ULOGA JOSIPA HAMMA U PRIKUPLJANJU GRAĐE GLAGOLJAŠKOG PJEVANJA

Josip Hamm zaslužan je za prva magnetofonska snimanja glagoljaškog pjevanja u pedesetim godinama dvadesetog stoljeća. Do nedavno to se razdoblje smatralo prvim počecima zvučnog bilježenja te glazbe na terenu (kasnije su pregledi dopunjeni uvidom u ranije pokušaje s početka stoljeća). Josip Hamm se s tim radom uvrstio među utemeljitelje bogatog fonda glagoljaškog pjevanja koje je u Staroslavenskom institutu u Zagrebu arhivirano, a u novije se vrijeme obrađuje digitalnim tehnikama. Kako je kroz razvoj glagoljaštva notno zapisivanje glagoljaškog pjevanja rijetkost, tako su ovi snimci ujedno jedno od najistaknutijih svjedočenja o toj povijesno i tradicijski velikoj vrijednosti hrvatske kulture. U radu se predstavlja i dio dokumentarne građe Staroslavenskog instituta koja prati organiziranje snimanja kao i uvid u prinos Josipa Hamma glazbenom sloju hrvatskog glagoljaštva.

Akademik Gerhard Neweklowsky

Institut für Slawistik der Universität Wien

JOSIP HAMM KAO DIJALEKTOLOG

Josip Hamm je pisac čitavog niza dijalektoloških radova. Među njima se ističu radovi o čakavskim govorima, posebno – zajedno sa M. Hrasteom i P. Guberinom – opis govora Suska (*Hrvatski dijalektološki zbornik* 1, 1956), kao i manja saopćenja o dijalektološkim terenskim istraživanjima i studije o čakavskom imperfektu i drugo. Pažnju je izazvala također studija o štokavskom dijalektu Podravine (još 1949), naročito s akcentološkog gledišta. Kad je Hamm pozvan kao profesor slavistike u Beč, zainteresirao se posebno za jezik Gradišćanskih Hrvata (dijalektološki, standardološki, sociološki), na koji se osvrtao u nizu priloga. Kod njega su napisane i disertacije iz te oblasti (Koschat, Neweklowsky) kao i iz matice hrvatskoga jezika (Lukinović). Hamm je bio aktivan suradnik Općeslavenskoga lingvističkog atlasa u vezi s čim se naročito bavio ulogom neslavenskih zemalja u njemu. Pokušavao je da priprema studente i asistente za terenski rad (izleti Instituta za slavistiku na Krk i dijalektološko putovanje s potpisanim po gradišćanskohrvatskim naseljima u Mađarskoj u šezdesetim godinama 20. st.). Na Hammovu inicijativu je došlo do rada na Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-njemačkom rječniku u sedamdesetim godinama, čija je prva knjiga izašla 1982. godine.

U referatu se opisuju trajne zasluge profesora Josipa Hamma iz oblasti hrvatske dijalektologije uključujući također neke aspekte gradišćanskohrvatskog književnog jezika.

Prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

JOSIP HAMM I PODRAVSKA ŠTOKAVŠTINA

Josip Hamm poznat je generacijama studenata po staroslavenskoj čitanci i gramatici, široj znanstvenoj javnosti kao profesor slavistike u Beču. Manje je poznat Hammov dijalektološki rad. Rođen u Gatuu u Slavonskoj Podravini, Josip Hamm odužio se svom rodnom kraju radom *Štokavština Donje Podravine* u kojem daje opis govora slavnskoga dijalekta na području slavnske Podravine. Taj se opis temelji ponajprije na akcentuaciji, potom na nekim specifičnostima oblika i tvorbe riječi, a veliku pozornost posvećuje i leksiku navedenoga područja. Uzorom mu je u dijalektološkom istraživanju bio veliki hrvatski dijalektolog Stjepan Ivšić. Naslov *Štokavština Donje Podravine* nije slučajna jer su neki dijalektolozi prije Hamma uvrščivali govore slavnske Podravine u govore koji su podrijetlom kajkavski.

Bit će riječi i o Hammovu stilu: složenim rečenicama, čestom uporabom konektora tipičnih za znanstveni stil (*prema tome, kao što se vidi, s jedne strane, ... a s druge, s obzirom na*), umetanjem rečenica koje nisu strogo znanstvene, nego koje govore o autorovu emocionalnom odnosu prema temi itd.

Dr. sc. Sanja Vulić

Zavod za lingvistička istraživanja HAZU, Zagreb

HAMMOV DOPRINOS ČAKAVSKOJ DIJALEKATNOJ LEKSIKOGRAFIJI

U opsežnoj raspravi »Govor otoka Suska« koju su g. 1956. u *Hrvatskom dijalektološkom zborniku* objavili Josip Hamm, Mate Hraste i Petar Guberina, obradba povijesnoga pregleda i fonološkoga sustava pripala je Josipu Hammu. Usto, Hamm je izradio dragocjeni popratni rječnik susačkoga govora, koji ilustrira dijalekatne značajke opisane u raspravi koja mu prethodi. Zato je to rječnik jednoga izvornoga čakavskoga mjesnoga govora. Pritom je važno naglasiti da nakon ustroja suvremene dijalektologije, u razdoblju do 1957., tj. do Hammova rječnika, u najboljem slučaju možemo govoriti o deset tiskanih rječnika izvornih čakavskih govora, mahom popratnih, koji kakvoćom leksikografske obradbe natuknica znatno zaostaju za susačkim, a usto su i manjega opsega. Nakon pojave susačkoga rječnika postaje jasno da je natuknice u rječnicima izvornih govora potrebno puno preciznije leksikografski obrađivati, što podrazumijeva navođenje izgovornih i gramatičkih odrednica, precizan semantički opis i oprimjerenje govorne uporabe. Ukratko, pojavom Hammova susačkoga rječnika počinje nova faza čakavske dijalekatne leksikografije.

Zato će ovom prigodom pozornost biti posvećena upravo Hammovu rječniku govora otoka Suska.

Doc. dr. sc. Silvana Vranić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

HAMMOV PRINOS PROUČAVANJU PAŠKIH GOVORA

U radu se prikazuju i valoriziraju Hammova klasifikacija paških govora i utvrđene dijalektološke odrednice u odnosu na recentna istraživanja tih idioma. Posebno se ističu Hammovi nalazi imperfekta u dijelu paških govora i cakavizma u mjesnome govoru grada Paga.

Prof. dr. sc. Jadranka Gvozdanović

*Slavisches Institut
Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg*

HAMMOV POJAM SUSTAVA I VARIJANATA

Kada se je lingvistika tek počinjala baviti pitanjem varijanata, Hamm je kao gimnazijski profesor 1939/40 objavio analizu govora zagrebačkih srednjoškolaca za koju su najnovija istraživanja (Fink, 2003) pokazala i faktičnu točnost i metodološku adekvatnost. Taj fundirani pristup sociolingvističkim, funkcionalno uvjetovanim varijantama, provlači se kroz čitavu Hammovu djelatnost: u proučavanju dijalekatskih varijanata, u istraživanju paleoloških varijanata slavenskih jezika, u izučavanju tekstualnih varijanata starog i novog doba. Taj metodički pristup omogućio je identifikaciju i kronološku klasifikaciju slavenskih pismenih spomenika, koju njegovi suvremenici nisu uvijek razumijevali.

Akademkinja Anica Nazor

Staroslavenski institut, Zagreb

JOSIP HAMM KAO UREDNIK SLOVA I SURADNIK U IZDANJIMA STAROSLAVENSKOG INSTITUTA

Josip Hamm jedan je od utemeljitelja Staroslavenskog instituta u Zagrebu i jedan od pokretača institutskih izdanja – časopisa *Slovo*, *Radova Staroslavenskog instituta* i *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. Uredio je prvih dvanaest brojeva *Slova* i *Slovo 21* u kojem su objavljeni prilozi s međunarodnoga simpozija »Glagoljica – jedanaest stoljeća jedne velike tradicije«, održanoga na njegov poticaj 1969. g. (u povodu 1100. obljetnice smrti Konstantina-Ćirila).

U *Slovu* i *Radovima* objavljujao je članke, rasprave i recenzije. Rubrike Osvrti i Vijesti uglavnom je ispunjavao svojim priložima. U *Slovu* su objavljene recenzije njegovih knjiga (izdanja *Frašćićeva psaltira*, *Kijevskih listića*). *Rječnik crkvenoslavenske redakcije hrvatskoga jezika*, koji je pokrenuo 1958. godine počeo je izlaziti nakon njegove smrti – prvi (uvodni) sveščić pojavio se 1990. godine.

Do danas je izašlo dvanaest sveščića (A-VÊÊÊ). Na 13. međunarodnom slavističkom kongresu u Ljubljani (17. kolovoza 2003.) predstavljeno je prvih deset sveščića kao I. tom *Rječnika*, koji su ocijenjeni kao kapitalno leksikografsko djelo. To je u neku ruku spomenik profesoru Hammu.

Prof. dr. sc. Alojz Jembrih

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

BEČKA SLAVISTIKA HAMMOVA DOBA

U referatu je riječ o počecima bečke slavistike (1849.) do dolaska Josipa Hamma na istu katedru (1960.). Potom se prikazuje Ham-mov novi razvojni zamah bečke slavistike prema planskim istraži-vanjima i austrijskim specifičnostima što ih je, uz suradnju asiste-nata i doktoranata, uspijevao realizirati.

Dakle, riječ je o razdoblju od 1960. do 1976. koje je obilježeno dje-latnošću Josipa Hamma – razdoblje koje se s pravom može nazvati *Hammovo doba* Bečke slavistike.

Dr. sc. Nikola Benčić

*Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov,
Željezno / Eisenstadt*

PROF. HAMM I GRADIŠĆANSKI HRVATI

Prof. Hamm je uskoro nakon poziva za redovnog profesora na katedru slavistike u Beču (1960) uspostavio vezu s Hrvatima u Gradišću u prvom redu s ondašnjim kulturnim vođama (Schreiner, Zvonarić, Merčić ml.) i počeo svoje studente intenzivno nagovarati na istraživanje gradišćanskohrvatskih jezikoslovnih i kulturoloških tema. On je uz djelovanje kao predavač, mentor, savjetnik gradišćanske vlade i priznati ugledni jezikoslovac u javnosti i u pitanjima gradišćanskih Hrvata promicatelj epohalnih djela o jeziku gradišćanskih Hrvata (Hadrovics, Neweklowsky, Koschat).

Posebnu pažnju je poklonio njegovanju i izrađivanju temeljnih smjernica o hrvatskim narječjima u Gradišću, kao i ustaljene pismene norme, u prvom redu u izradi normativnoga rječnika. Osobno je surađivao u diskusiji o usmjerenju jezika i time dao odlučan poticaj i zaokret od novoštokavskoga usmjerenja, koje je zavlдало poslije drugoga svjetskoga rata među gradišćanskim Hrvatima, prema vlastitim organskim tradicionalnim jezičnim korijenima.

Kao ugledan savjetnik Gradišćanske vlade u kulturološkim pitanjima je utjecajno surađivao u ostvarenjima vladinih projekata, kao što je *Kulturhistorisches Symposion Mogersdorf* i ostvarenju velikoga projekta između Hrvatske i Gradišća, ostvarenju gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-njemačkog rječnika, čime su gradišćanski Hrvati dobili čvrstu osnovu svoje pismene norme.

Iako je u zajedničkom radu sa suradnicima iz Gradišća bilo i šakljivih situacija o načelnim pitanjima pri ostvarenju rječnika, prof. Hamm je bio i ostao čitavo svoje vrijeme u Beču iskreni prijatelj, savjetnik i jedan od najzaslužnijih promotora gradišćanskohrvatskih jezičnih i kulturoloških pitanja u Austriji.

Dr. sc. Robert Hajszan

Panonski institut, Pinkovac / Pinkafeld

O POJAVAMA JEZIČNE INTERFERENCIJE U MAĐARSKOM I HRVATSKOM JEZIKU

S dolaskom Mađara u panonsku regiju na kraju 9. stoljeća slijedila je jezična interakcija između Mađara i Slavena s tim da je velik broj slavenskih posuđenica ulazio u mađarski leksik.

Mogu se ustanoviti tri razine tog procesa.

- 1) Utvrđivanje najranijih slojeva slavenskih posuđenica u mađarskome jeziku:

To je sloj slavenskih posuđenica koji potječe od panonskih Slavena; taj sloj najsigurnije reflektira lekseme i druge lingvističke karakteristike zajedničkog slavenskog dijalekta – korišten od panonskih Slavena.

- 2) Ispitivanje stanja mađarske fonologije:

Što se tiče stanja mađarske fonologije za vrijeme prodiranja ranih slavenskih posuđenica u mađarski leksik potrebne su neke fonološke promjene radi usklađivanja s mađarskim fonološkim normama. Kao dio tog ispitivanja bit će u referatu iznijeti neki fonološki procesi ustanovljeni u mađarskoj povijesti koji su sposobni za alternaciju morfološke strukture posuđenica.

- 3) Ispitivanje procesa ustanovljivanja:

Riječ je o utvrđivanju panonsko-slavenskih posuđenica u svjetlu sekundarne fonološke promjene u Mađara, tj. riječ je o fonološkoj promjeni koja se desila nakon prodiranja panonsko-slavenskih posuđenica u mađarski jezik.

Prof. dr. sc. Estela Banov-Depope

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

HAMMOVA STUDIJA O VATROSLAVU JAGIĆU I POLJACIMA

U opsežnoj studiji pod naslovom *Vatroslav Jagić i Poljaci* objavljenoj u 282. knjizi *Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 1951. godine Josip Hamm dao je sustavan prikaz Jagićevih polonističkih rasprava i kontakata s poljskim filozozima njegova vremena. Navodeći na početku manje poznate podatke iz Jagićeva života i obrazovanja koji pomažu razumijevanju razvojnih procesa koji su djelovali na formiranje stavova ovog svestranog filologa prema odnosima među slavističkim disciplinama, autor studije oblikuje okvir unutar kojeg će se u nastavku teksta smjestiti analize neobjavljenih polonističkih rukopisa koje je Jagić priredio kao osnovu predavanja za svoje bečke studente slavistike. U ovom dijelu studije autor se bavi lingvističkom i književnom historiografskom djelatnošću te ja valorizira u povijesnom kontekstu. U nastavku svoje rasprave Hamm donosi podatke o Jagićevu odnosu s brojnim poljskim intelektualcima i temelji ih na izvornim dokumentima i bogatoj korespondenciji koju sistematizira na prepisku sa suradnicima, prijateljima i učenicima. Vrednuje se i Jagićevo djelo *Spomeni mojega života* u kojem su zabilježena i sjećanja relevantna za razumijevanje problematike kojom se studija bavi.

Hammova studija predstavlja dragocjen doprinos razumijevanju procesa koji su oblikovali razvojne pravce u slavenskoj filologiji u vrijeme kad se ova znanstvena disciplina tek formirala i borila za priznanje na europskom znanstvenom prostoru.

Mr. sc. Branislava Zaradić

Institut für Slawistik der Universität Wien

SJEĆANJA NA MOG ZAGREBAČKOGA I BEČKOG PROFESORA

U izlaganju će biti govora o ljudskoj dimenziji profesora Hamma, njegovoj brizi i pomoći kako zagrebačkim tako i bečkim studentima slavistike te znanstvenicima iz bivših komunističkih zemalja kojima je bio onemogućen svaki rad. Govorit će se o strogosti i zahtjevnosti solidna znanja na ispitima, o čestim putovanjima u mnoge krajeve slavističkog svijeta, o izvanrednom organizacijskom talentu te velikom poštovanju prema profesoru u najuglednijim znanstvenim bečkim krugovima.

KAZALO AUTORA

- Badurina-Stipčević Vesna 3, 10
Banov-Depope Estela 5, 31
Benčić Nikola 4, 5, 29
- Damjanović Stjepan 3, 4, 17
Doliner Gorana 4, 21
- Gvozdanović Jadranka 4, 5, 26
- Hajszan Robert 5, 30
Ham Sanda 4, 16
Hercigonja Eduard 3
Holjevac Sanja 3, 8
Hudeček Lana 4, 13
- Jembrih Alojz 3, 5, 28
Jurić-Kappel Jagoda 4, 5, 11
- Katičić Radoslav 4, 15
Kolenić Ljiljana 5, 23
- Lončarić Mijo 4, 12
- Nazor Anica 3, 5, 27
Neweklowsky Gerhard 4, 5, 22
- Srdoč-Konestra Ines 4, 14
Stolac Diana 4, 19
- Tafra Branka 4, 5, 20
Težak Stjepko 4, 18
- Zaradija-Kiš Antonija 3, 9
Zubčić Sanja 3, 8
- Vranić Silvana 5, 25
Vulić Sanja 5, 24
- Zaradić Branislava 5, 32
- Žagar Mateo 3, 5, 7

BILJEŠKE:
